VIZIUNEA COȘERIANĂ ASUPRA LIMBII ȘI LIMBAJULUI

Florentina- Roxana OCNAȘU (ROȘU)
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *In this study, we aim to present, in synchrony-diachrony, Eugeniu Coşeriu's conception about abstract language and concrete language, about innovation and adoption, and, last but not least, about the features and particularities of linguistic traditions. There are infallible links between language, language and history, the only ones capable of achieving a dynamic balance that conditions each other. Therefore, we intend to structure a theoretical collection of the main Kosherian theses regarding his vision of language.*

Keywords: *language, language, innovation, linguistic traditions*

Preliminarii

Originalitatea şi valoarea deosebită a viziunii integraliste asupra limbajului sunt elementele cheie ale operei ştiinţifice a lui Eugeniu Coşeriu. Acestea au marcat un moment semnificativ în istoria lingvisticii, impunându-l astfel pe Eugeniu Coşeriu ca pe un nume inovator în ştiinţele limbajului.

În acest studiu, ne propunem să sintetizăm câteva aspecte importante ale operei sale, cum ar fi concepţia lui Eugeniu Coşeriu despre limba abstractă și limba concretă, despre inovație și adoptare în limbă, și despre principalele trăsături ale tradițiilor lingvistice. Între limbaj și istorie există legături infailibile, singurele capabile să realizeze un echilibru dinamic de intercondiționare.

Prin urmare, intenţionăm să structurăm contribuția noastră sub forma prezentării succinte a unor teze coşeriene asupra limbajului.

Această lucrare se prezintă astfel:

1. *Limba abstractă* și *limba concretă*
2. Despre inovație și adoptare în limbă
3. Trăsături și particularități ale tradițiilor lingvistice
4. Relația de interdependență dintre limbă și istorie

1. Limba abstractă* și *limba concretă

După Eugeniu Coşeriu, limba reprezintă proprietate a vorbirii, adică ceva cunoscut ca normă vorbitorilor și obiectiv în raport cu realitatea concretă, cunoscută tuturor indivizilor.

În general, Coşeriu susține că limba nu poate fi schimbată de individul vorbitor: „Ceea ce se constată – și e un fapt important – este că, în mod normal, vorbitorul nu obișnuiește să schimbe limba și nici nu își propune să o schimbe. Dacă, în ciuda acestei atitudini, limba se schimbă, faptul trebuie să aibă motive mai profunde decât simplul *hazard* saussurian și trebuie să-și găsească justificarea în însăși funcția limbii și în modul ei concret de a exista” (Coşeriu, 1997 :41). Cu alte cuvinte, schimbările apărute în limbă sunt provocate de schimbările funcțiilor limbii cauzate de puterea ei de adaptare în raport cu schimbările istorice. Pe urmele lui Aristotel și ale lui Humboldt, marele lingvist evidențiază faptul că „limbajul este *activitate* și nu *produs*. Mai mult decât atât : numai pentru că este activitate și se recunoaște ca atare, limbajul poate fi abstras și studiat ca *produs*.” (*Ibidem*)

Limba concretă este privită din plan istoric, „adică un mod particular de a vorbi al unei comunități, care se manifestă în activitatea verbală ca aspect esențial al ei.” (*Ibidem*: 42)

Limba în calitate de „avere lingvistică”, „produs istoric”, așa cum o definește Coşeriu, are capacitatea de a se conserva, reprezentând un model pentru actele ulterioare și tradiție pentru inovație. (*Ibidem)*

Comparând două forme fundamentale ale culturii umane, limbajul și arta, Coşeriu realizează o analogie între acestea: „Ca și activitatea artistică, vorbirea este activitate liberă, iar obiectul activității libere este în mod necesar infinit, nu este niciodată complet realizat.” (*Ibidem* :43) Limbajul se prezintă, pe de o parte, ca utilizator de semne realizate, iar, pe de altă parte, drept creator de semne noi.

În concepția coșeriană, limba înseamnă limba concretă „ca mod formal și semantic de a vorbi'' (*Ibidem*:44), în antonimie cu limba abstractă și „din punct de vedere diacronic, limba este un ansamblu de modalități lingvistice tradiționale (*care se transmit*); iar, din punct de vedere sincronic, ea este un ansamblu de modalități comune *actuale* (la momentul considerat), care, totuși, nu încetează prin aceasta să fie tradiționale (adică *transmise*); ba chiar mai mult, sunt comune tocmai pentru că sunt tradiționale''. (*Ibidem* :45) Această idee sugerează faptul că pentru vorbitor primează perceperea unui obiect înaintea istoriei sale.

Coșeriu consideră că „limba este o *abstracțiune* numai din punct de vedere tehnic, pentru lingvistul care o deduce din activitatea lingvistică ; și, dacă poate fi *abstrasă,* asta se întâmplă numai pentru că ea există (ca mod de a vorbi și ca *știință lingvistică*, și pentru că, atunci când începem să o studiem, avem deja *cunoștința prealabilă* a obiectivității sale.'' (*Ibidem)*. Cu alte cuvinte, este greșit să considerăm vorbirea ca aparținând individului, și limba aparținând societății, idee care aparțin idealismului lingvistic și care se regăsește la Saussure.

Totodată, teoreticianul limbii definește modurile lingvistice ca exprimând „știința'' lingvistică a vorbitorilor: „Pentru fiecare subiect vorbitor, limba este o *știință* de a vorbi, adică de a ști cum se vorbește într-o anumită comunitate și potrivit unei anume tradiții.'' Vorbitorul reușește astfel să se integreze în limba manifestată în vorbire de ceilalți vorbitori, păstrându-și, totuși, specificul de „creator de limbă *pentru alții*.'' (*Ibidem*: 52), deși achiziția provine continuu de la ceilalți vorbitori, fiind o activitate conștientă, „un sistem de tradiții lingvistice vechi și recente.'' (*Ibidem*:55)

2. Despre inovație și adoptare în limbă

Limba este în continuă transformare, „limba se schimbă tocmai pentru că *nu este făcută*, ci *se face* continuu prin activitatea lingvistică.'' (*Ibidem*:61)

Bazându-se pe propriul său limbaj istoric anterior, vorbitorul inovează și se exprimă liber, impunând un caracter individual limbajului său: „Vorbirea este o activitate creatoare, liberă și finalistă și este totdeauna nouă, în măsura în care este determinată de o finalitate expresivă individuală, actuală și inedită.''. Așa cum observă Coșeriu, „istoricitatea omului coincide cu istoricitatea limbajului'' (Ibidem: 62), vorbitorul păstrând tradiția limbajului folosit de toți vorbitorii acelei limbi.

Omul moștenește limba, o preia și apoi o folosește, păstrându-i istoricitatea sincronică. Vorbitorul conștientizează această istoricitate în raport cu limba folosită de a doua sau a treia generație din urmă : „Conștiința umană este întotdeauna conștiință istorică, și modul fundamental de manifestare în om a conștiinței istorice este *limba*, iar *esența limbajului* se manifestă în dialog''. (*Ibidem*: 63)

Vorbitorii se deosebesc nu doar prin ceea ce spun, ci și prin modul în care o spun. Stilul exprimării individuale îi deosebește, în mod autentic, pe toți vorbitorii aceleiași limbi. Uneori, temporar, stilul exprimării este preluat de novici: „Ascultătorul nu numai că înțelege ceea ce spune vorbitorul, dar înregistrează și cum o spune''. **(***Ibidem*:64)

Limba oferă diverse posibilități de exprimare în funcție de locul în care e folosită, posibilități care nu sunt cunoscute subiecților monolingvi pentru care „limba este întotdeauna suficientă.'' (*Ibidem*: 64) Folosită de un vorbitor plurilingv, limba oferă o paletă largă de posibilități, devenind „instrument al propriei depășiri.'' *(Ibidem*: 65)

Posibilitățile de selecționare în funcție de context și interlocutor sunt diverse și se manifestă în vorbire prin modificarea deliberată a normei sau prin ignorarea acesteia: „În ceea ce privește determinările finaliste, trebuie să facem distincție între finalitatea expresivă [=de exprimare] și finalitatea comunicativă: între a spune ceva și a o spune cuiva.'' *(Ibidem*:67).

Pentru Coșeriu, „Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca mod lingvistic – de modelele existente în limba în care se stabilește conversația poate fi numit inovație. Iar acceptarea de către auditor a unei inovații ca model pentru exprimări ulterioare, poate fi numită adoptare.'' (*Ibidem*:70) Prin urmare, schimbul lingvistic inovație – adoptare este preluat și înțeles în raport cu interlocutorul, iar adoptarea poate fi și ea inovativă, dacă vine să atribuie un alt sens altui termen decât cel folosit de vorbitorul inițial.

Coșeriu consideră că o inovație poate fi: „a) o alterare a unui model tradițional; b) o selecție între variante și moduri isofuncționale existente în limbă; c) o creație sistematică (*invenție* de forme în concordanță cu posibilitățile sistemului); d) un împrumut din altă *limbă* (care poate fi total sau parțial și, față de modelul său, poate implica și o *alterare*); e) un fapt de economie funcțională (neglijarea distincțiilor superflue în discurs).” (*Ibidem*:70). Așadar, inovația este o nouă posibilitate de expresie, ceva existent ca virtual în sistemul limbii, dar nefolosit încă în vorbire, este un fapt de limbă, de vorbire, care ține de utilizarea ei, pe când adoptarea este o achiziție nouă, o altă variantă de exprimare care poate fi folosită în contexte viitoare, reprezentând un act de autodidactică culturală, de percepție și de inteligență intra și interpersonală practică.

3. Trăsături și particularități ale tradițiilor lingvistice

Privitor la tradiția lingvistică, s-a constatat că unele limbi se schimbă mai mult decât altele și tradițiile lor sunt păstrate mai puțin decât ale celorlalte. De aceea, este important să fie explicate schimbările. Coșeriu identifică „factorii *externi* și *interni*, *structurali* și *istorici*, cu condiția ca prin ei să se înțeleagă factori pasivi, circumstanțe ale vorbirii și determinări istorice ale libertății lingvistice, și nu factori activi, *cauze* determinante ale schimbării”, și menționează faptul că factorii *interni* reprezintă condiții ale vorbirii, iar factorii *externi,* dintre care amintește amestecul de populații, centrele culturale etc.) „sunt factori de gradul al doilea, care nu determină direct activitatea lingvistică, ei determinând configurația condiției vorbirii din punct de vedere lingvistic.” (*Ibidem*: 101)

Așadar, inovația ca determinare a libertății schimbării „trebuie să găsească într-o *stare de limbă* condițiile favorabile pentru acceptarea ei interindividuală.” (*Ibidem:* 103) Limba este, prin definiție, un sistem, un ansamblu de coduri, care au dreptul istoric de a evolua permanent, înnoindu-se sistematic, iar schimbările care apar între două limite de schimbare se realizează datorită faptului că acele schimbări „își găsesc în sistem locul necesar: că este justificată de o posibilitate sau de o *insuficiență* a *stării* anterioare față de noile necesități de expresie ale vorbitorilor.” (*Ibidem*: 104)

Coșeriu identifică condițiile favorabile schimbării ca fiind: varietatea regională sau socială a „științei” lingvistice în cadrul aceleiași limbi istorice, și „debilitatea acestei *științe* în epocile de decadență culturală sau în cadrul grupurilor sociale cu un grad redus de cultură”, și exemplifică, referindu-se la așa-numita „latină vulgară” ca rezultat al decăderii culturii latine în perioada în care Roma îți pierde și o parte din prestigiul cultural. (*Ibidem*)

Scopul micilor colectivități lingvistice este de a apăra tradiția lingvistică precum și-ar apăra propria individualitate.

Schimburile de diversificare apar în perioadele de extindere a normelor culturale, pe când schimburile de unificare apar în calitate de conservatorism față de contactul cu alte limbi, deși, „orice sistem lingvistic se află tot timpul într-un echilibru precar.” (*Ibidem*: 107) Aceste schimbări nu se produc brusc. De obicei, formele vechi și cele noi conviețuiesc multă vreme în paralel până când se produce schimbarea propriu-zisă, adică „materializarea istorică a unei posibilități existente deja în sistem.” (*Ibidem*: 114)

O altă condiție de instabilitate a limbilor identificată de Coșeriu este „interdependența dinamică a elementelor constitutive ale oricărui sistem lingvistic.”(*Ibidem:*116). Acest aspect demonstrează că orice schimbare poate produce altă schimbare analoagă sau corelativă.

Atunci când se realizează o ruptură între norma limbii și posibilitățile oferite de sistem, „Între condițiile generale ale schimbării trebuie considerată și non-coincidența culturală și funcțională între sistem și normă în limbă.” (*Ibidem*: 121)

În dezacordul dintre sistem și normă, Coșeriu prezintă două consecințe de ordin general: inovațiile de tip „creații sistematice” care apar în epocile de decădere culturală, și inovațiile datorate oportunităților culturale favorabile schimbărilor. „Ritmul *evoluției* lingvistice depinde de jocul lor dialectic: de coincidența sau non-coincidența între ceea ce este necesar pe plan funcțional și ceea ce este consimțit pe plan cultural, ca și de predominarea uneia sau alteia dintre cele două serii de *factori.*”(*Ibidem*: 124). Așadar, evoluția lingvistică este favorizată de funcționalitate ca necesitate, și de nivelul cultural acceptat.

4. Relația de interdependență dintre limbă și istorie

O altă problemă a schimbării lingvistice rezultă din imaginea limbii ca entitate istorică: „Cea de-a treia problemă a schimbării lingvistice (problema unei anumite schimbări sau a unei anumite serii de schimbări într-o limbă) este totdeauna o problemă istorică, a cărei rezolvare depinde de cunoașterea condițiilor istorice (sistematice și extrasistematice) ale limbii respective, precum și de momentul concret în care limba în cauză e luată în considerație.'' (*Ibidem*:125)

Coșeriu se arată revoltat cu privire la explicațiile fonetico-fiziologice ale modificărilor fonice și le consideră eronate și absurde, deoarece au la bază confuzii între limba abstractă și vorbirea concretă care este individuală. Schimbările fonice au o explicație istorică și nicidecum una fiziologică. Explicația istorică trebuie realizată în termeni culturali și funcționali care să demonstreze seria de adoptări lingvistice. El nu acceptă „gradualitatea'' fiziologică a schimbărilor fonice pe care o numește „iluzia schimbărilor *imperceptibile*'', care „confundă gradualitatea extensivă cu cea intensivă.'' (*Ibidem*:128)

Coșeriu precizează că „Gradualitatea'' aparține generalizării și nu apariției modului fonic în discuție (ca inovație și adoptare). Și nici nu ar putea fi altfel, căci inovațiile și adoptările fonice, ca acte punctuale, nu pot avea gradualitate fiziologică.'' (*Ibidem)*

Cauzele schimbării lingvistice nu sunt observabile şi cunoscute de către vorbitorii obişnuiți, chiar dacă acestea aparțin experienței curente a fiecăruia dintre ei.

Coșeriu atrage atenția asupra unei alte confuzii, şi anume aceea dintre schimbare și inovație. Așadar.inovația se produce „când ea a fost deja adoptată de către mai mulți indivizi și a devenit *schimbare*, așa încât – cu excepția anumitor cazuri lexicale și a câtorva cazuri demonstrate – se constată că nu este cu putință să se ajungă până la individul inovator și la momentul însuși al inovației.'' *(Ibidem*:129)

Concluzionând cu privire la faptele strict particulare ale istoriei lingvistice, „documentarea se dovedește a fi cu mult mai grea şi mai incertă decât în alte domenii, iar în marea majoritate a cazurilor, ea ne lipsește cu totul.'' *(Ibidem*:130) Este dificil de identificat primul individ și primul act lingvistic în care a apărut un anume mod fonic sau lexical din cauza numărului de vorbitori și a numărului actelor lingvistice care sunt neindentificabile și necuantificabile.

Pentru Coșeriu, importantă este tradiția ca mod de a stabili cum s-a constituit și cum a putut să se constituie un anume mod lingvistic și în ce condiții culturale și funcționale s-a realizat inserarea în limbă.

Concluzii

În „Sincronie, diacronie și istorie'', Coşeriu afirmă că schimbarea lingvistică nu este un simplu accident, ci ţine de esenţa limbajului.

Lingvistica integrală promovată de Coșeriu este una dintre cele mai complexe și mai corecte perspective asupra limbajului. Ea nu se referă la un aspect sau câteva aspecte ale limbajului, ci cuprinde și integrează toate aspectele privitoare la limbile particulare și la limbaj, în general, și la text/ discurs. De aceea, teoria coșeriană asupra limbajului extrem de complexă ar trebui cunoscută și valorificată în întregul ei potențial. Opera lui, în bună parte nepublicată încă, este greu de studiat în totalitatea sa, deoarece a scris în română, italiană, spaniolă, germană, franceză, engleză și portugheză. Dar, avem obligația, ca prin mai multe traduceri, să îi facem cunoscută opera și să o valorificăm.

Bibliografie:

COȘERIU, Eugeniu, 1995, *Introducere în lingvistică*, Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura Echinox, Cluj.

COȘERIU, Eugeniu, 1994, *Limba română în fața occidentului,* DE LA GENEBRARBUS LA HERVAS, Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală. În românește de Andrei A. Avram, Editura Dacia, Cluj-Napoca.